

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРИЗОВУ ДО ЗБРОЙНИХ СИЛ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті проаналізовано діяльність військових команд на території ЗУНР щодо призову і вишколу новобранців до Галицької армії у 1918–1919 рр.

Ключові слова: призов, Галицька армія, українсько-польська війна, Західноукраїнська Народна Республіка.

The article summarizes system of mobilization into the Armed Forces of the West Ukrainian National Republic.

Key words: system of mobilization, Galician Army, the Ukrainian-Polish War, the West Ukrainian People's Republic.

XX століття ввійшло в історію України як епоха відновлення її державної незалежності й соборності. Однак національну свободу український народ здобував упродовж тривалої і нерівної боротьби з іноземними окупантами його земель. На цій тернистій дорозі було чимало героїчних вчинків і само-пожертви, особливо наприкінці Першої світової війни – часу розпаду імперії Габсбургів і проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР).

У пропонованій статті *узагальнено* досвід організації призовної кампанії до Збройних сил ЗУНР у листопаді 1918 – липні 1919 рр. Окремі аспекти цієї проблеми частково висвітлені сучасними істориками і правниками: В. Кондратюком, М. Литвином, Л. Кри-визюком, К. Науменком, В. Ортинським, Б. Тищиком, Б. Якимовичем та ін. Цінний конкретно-історичний матеріал містять також спогади і військово-мемуарні аналітичні студії представників військово-політичної еміграції В. Галана, Н. Гірняка, М. Гуцуляка, А. Долуда, О. Думіна, М. Заклинського, В. Калини, І. Карпинця, І. Козака, О. Кузьми, Д. Паліва, О. Ста-німіра, Л. Шанковського, С. Шухевича. Нормативно-правову

Лукачик Любов Василівна, аспірантка кафедри історії України, науки і техніки, Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів.

базу дослідження взято з офіційних урядових публікацій – “Вістника державних законів і розпоряджень ЗО УНР (1919)”, “Вістника Державного Секретаріату Військових Справ ЗУНР” (1918–1919).

13 листопада 1918 р. можна вважати переломним в історії Державного секретаріату військових справ ЗУНР. Цього дня Національна Рада схвалила, а військове міністерство почало впроваджувати низку нормативно-правових актів щодо розбудови націо-нальних збройних сил. Насамперед було складено коротку, але змістовно насичену військову присягу [1, 1]. Вона викликала великий ентузіазм серед молодих стрільців і стала важливим мобілізаційним і об'єднуючим чинником для громадян молодії ЗУНР.

Того ж дня військове міністерство затвердило поділ території ЗУНР на три військові області: а) Львів; б) Станиславів; в) Тернопіль, а також поділ цих областей на 12 військових округів:

область Львів: до округу *Львів* входять політичні повіті Львів, Сокаль, Жовква, Городок, Рудки; до округу *Перемишль* – Перемишль, Мостиська, Добромиль, частина Березова, Санік, Ліська; до округу *Рава-Руська* – Рава-Руська, Ярослав, Яворів, Цішанів; до округу *Самбір* – Самбір, Старий Самбір, Турка, Дрогобич;

область Станиславів: до округу *Станиславів* – Станиславів, Богородчани, Надвірне, Товмач; до округу *Стрий* – Стрий, Жидачів, Сколе, Долина, Калуш; до округу *Коломия* – Коломия, Печеніжин, Косів, Снятин, Городенка; до округу *Чернівці* – Чернівці, Кіцмань, Заставна, Вашківці, Серет, Вижниця, Сторожинець;

область Тернопіль: до округу *Тернопіль* – Тернопіль, Збараж, Скалат, Терехівля; до округу *Золочів* – Золочів, Радехів, Камінка Струмилова, Броди, Зборів; до округу *Чортків* – Чортків, Бучач, Гусятин, Борщів, Заліщики; до округу *Бережани* – Бережани, Бібрка, Перемишляни, Рогатин, Підгайці.

На чолі військового округу мав стояти військовий окружний командант, а окружну команду становили: командант, заступник команданта, мобілізаційний референт, референт інтендантський (харчовий,

окружний, наборовий, обозний, рахунковий, санітарний), командант Запасного Коша та ін.

До створення обласних команд окружні команди підпорядковувалися безпосередньо Державному Секретаріату Військових Справ.

Вищою військовою владою в окрузі був окружний командант, до обов'язків якого входило: 1) Створення окружного штабу після висше назначеного пляну. 2) Береження ладу і спокою в окрузі. 3) Сформоване зі здемобілізованих українських частин бувшої австрійської армії нових боевых відділів. 4) Збиранне, бережанне і інвертаризоване військового майна. 5) Дислокація здемобілізованих окружних сил в окрузі..." [1, 2].

Отже, на території ЗУНР було створено три обласні, 12 окружних і 59 повітових військових команд [2]. Однак уже на день затвердження цього порядку округ Чернівці окупувало румунське військо (11 листопада). У листопаді були також окуповані поляками Львів, Перемишль, Сянок, Добромилль, Чесанів, Березів, Лісько, Ярослав, а Городок, Рава-Руська, Сокаль, Мостиська, Рудки опинилися у фронтовій смузі. Тому в щойно прийнятий військово-адміністративний поділ довелося вносити зміни, про що свідчить наступний урядовий документ від 18 листопада: "Військові округи Стрий, Самбір і Перемишль творять воєнну область. Команду над тою областю обнимає полковник Гриць Коссак і виконує її після уділений йому Державним Секретаріатом поучень і приказів" [3].

Міністерське розпорядження від 25 листопада 1918 р. ще раз уточнило мобілізаційну структуру держави: "З огляду на положенне, витворене заняттем Румунами Буковини, вилучається повіт політичний Городенка з військового округу Стани-славів і прилучається його до військового округу Коломия" [3, 2].

Проте розпорядження від 18 листопада через воєнні обставини залишилося невиконаним: нова військова область так і не була створена. Що ж до розпорядження від 25 листопада, то повіт Городенка був включений у склад округу Коломия. Загалом військові округи виявилися, на нашу думку, малофункційною ланкою, і на практиці Держсекрета-ріат безпосередньо

співпрацював з окружними військовими командами (ОВК), що значно підвищило ефективність оперативного керівництва.

На окружні військові команди було покладено завдання мобілізації, вишколу новобранців, формування бойових частин і підрозділів для фронту, підготовки старшинських і підстаршинських кадрів різних родів зброї у відповідних структурах ОVK; охорони тилу, забезпечення громадського порядку в тилу, охорони військового і державного майна та комунікацій; охорони цивільного населення і боротьби зі шпигунами та диверсантами.

До складу окружних військових команд входили: Кіш – запасний курінь піхоти, в якому впродовж кількох тижнів проходили вишкіл стрільці; Кіш запасного гарматного полку, який готував артилеристів; Вишкіл; булавна сотня; команда жандармерії; команда міліції; Окружний військовий суд [2, 117].

До складних питань військово-адміністративного устрою, які вдалося більш-менш успішно вирішити, слід віднести визначення фронтової, прифронтової смуги і тилу й, особливо, розділ цивільної і військової адміністрації. Останнє в усіх війнах, в усіх державах було потенційно конфліктне, бо всюди армія прагнула отримати максимальну владу на прифронтовій території. Із приводу першого питання ДСВС прийняв 10 січня 1919 р. спеціальну постанову “Лінія між полем та заполем”, яку підписав Д. Вітовський [4].

В умовах війни проводилися мобілізаційні заходи, що включали передусім демобілізацію з цісарського війська, мобілізацію відповідних вікових груп чоловічого населення і призов до війська юнаків-новобранців. Незважаючи на опір частини членів Національної Ради ЗУНР створенню регулярної армії, 13 листопада 1918 р. Військове міністерство затвердило пакет нормативно-правових актів із цього надзвичайно важливого питання. Насамперед були розпущені австро-угорські частини і з’єднання, які дислокувалися у Східній Галичині. Другим після присяги документом було розпорядження “Про демобілізацію всіх австро-угорських військових частин, з’єднань і об’єднань, організацій, установ та

закладів військового характеру і передачу всього їхнього рухомого і нерухомого майна у власність ЗУНР”, що і було здійснено у стислий час зусиллями міністерського апарату, окружних і повітових військових команд. У листопаді 1918 р. до вояків ЗУНР перейшла значна частина австрійської зброї, амуніції, технічних засобів, коней, різноманітних запасів і резервів, що стало матеріально-технічною базою для створення стотисячної Галицької армії.

У розпорядженні від 13 листопада 1918 р. було також оголошено часткову мобілізацію, під яку підпадали резервісти віком до п'ятдесяти років, а також щойно демобілізовані з австро-угорської армії строковики 1883–1900 років народження. На облік було взято призовників 1901 року народження, також були переглянуті для призову до війська справи призовників 1883–1900 років народження, що з різних причин уникли призову до цісарської армії [4, 3].

Урядовці постійно вдосконалювали мобілізаційні заходи. Із цього приводу назвемо три розпорядження, прийняті упродовж січня–лютого 1919 р. Зокрема, у розпорядженні від 18 січня 1919 р. було роз'яснено порядок звільнення: “До повітових комісаріятів. 1) Звільняти від чинної служби в українському війську будуть окружні команди лише в тих случаях, коли се лежатиме в публічнім інтересі (служачих при адміністрації, судівництві, поchtі, залізниці та школах) і коли предложені до звільнень люди мають що найвисше степен ь підхорунжого. 2) Право звільнення від чинної служби людей, що мають степен ь від хорунжого вгору, е застережене виключно Державним Секретаріатом Військових Справ ...” [5, 1].

Відзначимо й те, що мобілізаційна база на території ЗУНР була дуже звуженою через те, що чоловіки призовного віку перебували в австро-угорській армії й були розкидані по різних фронтах (російському, італійському, балканському тощо), а також чимало людей опинилися у полоні. Тому Державний Секретаріат Військових Справ і Секретаріат внутрішніх справ як доповнення до вже згаданого розпорядження про мобілізацію 26 січня 1919 р. прийняли нове

розпорядження, яким оголошувався призов до Галицької армії громадян неукраїнської національності [5, 5]. Насамперед до війська залучалися на старшинські посади австрійці, німці, чехи. Особливо великою потреба була в лікарях-євреях. Розпорядження про призов до війська від 2 лютого 1919 р. уже свідчить про те, що впродовж двох місяців Державний Секретаріат упорядкував систему поповнення особового складу Збройних сил [5, 5].

Таким чином, робота Державного Секретаріату Військових Справ була спрямована на формування національної армії, здатної захистити суверенітет молодій державі. Серед важливих організаційно-технічних питань, які постали в ході дев'ятимісячної українсько-польської війни перед Державним Секретаріатом Військових Справ, було питання кадрів. Більшість дослідників слушно акцентує на тому, що в Галицькій армії для організації і ведення штабної роботи бракувало кваліфікованих командирів, передусім вищої та середньої ланки. Це можна пояснити передусім тим, що власну армію можливо було поповнити лише завдяки офіцерам цесарської армії, в якій українці, порівняно з іншими бездержавними народами, були найбільш зневаженими. Мало кому з галицьких українців, незважаючи на природні здібності, вдавалося вибитися на вищі щаблі офіцерської касти. Тому не дивно, що на тисячу офіцерів цесарської армії було лише двоє українців, тоді як поляків – 27 [6, 323]. Ця диспропорція суттєво позначалася на всьому ході українсько-польської війни 1918–1919 рр. Особливо бракувало підофіцерів і офіцерів усіх рівнів. Тому міністерство вчинило цілком правильно, провівши через окружні військові команди ревізію всього особового складу військ республіки, наголосивши на постійному контролі за кадровими змінами у війську. Вже 16 листопада 1918 р. з цього приводу був виданий важливий наказ, який підписав Д. Вітовський [6, 323].

Службовці військового міністерства щодня контролювали вишкіл новобранців, підготовку і перепідготовку старшинських кадрів, підтримуючи постійний контакт з Начальною командою. Старшинами

переважно призначали старшин-українців колишньої австро-угорської армії, тобто осіб, які мали відповідну військову освіту і насамперед бойовий досвід (це потрібно було підтвердити відповідними документами). Крім цього, претенденти на офіцерське звання проходили ще спеціальну “іспитову комісію” при окружній військовій команді, яка їй присвоювала їм молодші офіцерські звання – хорунжого (молодший лейтенант) і четаря (лейтенант). Вищі військові звання присвоював ДСВС [7, 53].

Отже, бачимо, що у призовних кампаніях до Галицької армії на території ЗУНР хоча було чимало вад, однак вони проходили значно організованіше, ніж за Збручем, на території Української Народної Республіки.

1. Вістник Державного Секретаріату Військових Справ. – Ч. 1. – Тернопіль, 1918. – 1 грудня.
2. *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – Львів, 1998. – С. 117.
3. Вістник Державного Секретаріату Військових Справ. – Ч. 2. – Тернопіль, 1918. – 14 грудня.
4. Вістник Державного Секретаріату Військових Справ. – Ч. 4. – Тернопіль, 1919. – 10 січня.
5. Вістник Державного Секретаріату Військових Справ. – Ч. 6. – Станиславів, 1919. – 15 лютого.
6. *Субтельний О.* Україна. Історія. – К.: Либідь, 1991.
7. *Тицик Б.Й., Вівчаренко О.А.* Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923 рр.). – Коломия, 1993. – С. 53.

Надійшла до редколегії 8.02.2007 р.